

Hannes Voolma on juba ligi kümme aastat Sorosi fondide haridusprogrammidega seotud. Algul osales ta Eestis Omanoolise Kooli liikumises, hiljem töötas Budapesti Avatud Ühiskonna Instituudis. Haridusprojektid on viinud teda lisaks Eestile ka Kõrgõzstani, Usbekistani, Gruusiasse, Montenegrosse, Horvaatiasse, Kasahstani ja Venemaale.

Arusaamad õppekavast on eestlastel ja kasahhidel üllatavalt sarnased, väidab ta.

Kasahstan – nii erinev ja nii sarnane

Kasahstan oli omal ajal üks meie kaugemaid “vennasvabariike” ja on tänaseks nihkunud veelgi kaugemale. Seda huvitavam on saada teavet seal toimuva kohta n-ö otseallikast. Hannes Voolma on töötanud viimased kaks aastat Kasahstani Sorosi fondi suure hariduspoliitika programmi nõustajana.

Programmi üks põhieesmärk on kompleksne õppekavauuendus Kasahstani üldhariduskoolis. Sellest aastast alustas Hannes Voolma tööd ka uue suure haridusprojekti, Kesk-Aasia Hariduskoostöö Võrgustiku nõustajana. Projekt hõlmab Kasahstani, Kõrgõzstani, Tadžikistani ja Usbekistani. Eesmärk on arendada Kesk-Aasias välja infotehnoloogial põhinev koostöövõrgustik, soodustamaks kõigi huvitatute osalemist hariduspoliitika kujundamises. Projekti toetavad Budapesti Avatud Ühiskonna Instituut ja Aasia Arengupank.

Missugune on tänane Kasahstan?

Kasahstanis võib näha Kesk-Aasia demokraatlike reformide liidrit. President Nazarbajev on ühiskonna konsolideerimiseks ja sisekonfliktide vältimi-

seks ajanud sihikindlalt sallivuspoliitikat. Nii rõhutatakse avalikkuses ikka ja jälle, et ühtki Kasahstanis esindatud keelt, kultuuri ega religiooni ei peeta teistest paremaks ega halvemaks. See on võtnud maha palju pingeid. Iseseisvuse kättevõitmisega on kasahhi keelest saanud riigikeel ja kohustuslik õppeaine kõigis koolides. Siin võiks olla konflikti alge, aga väga rõhutatud multikultuurilisuse, -keelsuse ja -konnafionaalsuse poliitika on aidanud konflikte ära hoida. Muu maailm on seda püüdlust toetanud ja pealinnas Astanas toimus hiljuti ülemaailmne religioonide rahumeelse kooskõstestamise konverents. See pole ainuke rahvusvahelist üksteisemõistmist ja koostööd süvendav algatus, kus Kasahstan on võtnud liidri või isegi konfliktiosapoolte vahendaja rolli.

Tugev kohalik eripära on Kasahstani demokraatial samuti. Võimule – Kasahstanis tähendab see praktiliselt presidenti ja tema meeskonda – ebamugavad väljaanded ja kanalid kaotavad litsentsi, president seisab väljaspool avalikkuse kriitikat, mida ükskõik mis kategooriast riigiametnikele jagub küllaga. Viimasel ajal on ajakirjanduses ilmunud materjale, mis väidavad, et Kasahstan ei ole veel demokraatiaks valmis ja eeskuju tuleks võtta Kagu-Aasia “tiigritest”, kus kõigepealt on saavutatud autokraatia (seda määratlust kasutatakse positiivses tähenduses) abil majanduslik õitseng ja siis mindud üle demokraatlikele reformidele. Mõni aeg tagasi tekkis omamaise kapitali toel liikumine Kasahstani Demokraatlik Valik, mis hakkas president Nazarbajevi autoritaarset po-

Kasahstan püüab Kagu-Aasia "tiigritest" eeskuju võtta. See tähendab karmi korda ja majanduse eelisarendamist. Juuresoleval fotol on näha, et majandusel on arenguruumi veel küllalt – aga lapsed on rõõmsameelsed.

liitikat avalikult kritiseerima, esitades võimu detsentraliseerimise programmi. Rühmituses kaasa löönud endine minister on tänaseks juba vanglast väljas – ilmselt tingimusel, et ei hakka enam kunagi poliitikaga tegelema. Sama liikumise teine eestvedaja, endine oblastijuht, viibib aga senimaani vangistuses väidetavate õigusrikkumiste pärast juhtival ametikohal.

Juba paar aastat on märke sellest, et president Nursultan Nazarbajevi tütar Darigat valmistatakse ette järgmiseks presidendiks või vähemalt väga oluliseks rolliks võimaladvikus. Dariga Nazarbajeva juhivad riiklikku teleraadiokorporatsiooni Habar. Eelmisel aastal hakkas ta aga esinema ka kammerlauljana – tal on kahtlemata meeldiv hääl ning tugev laulukool seda toetamas. Laulu kaudu läheb tee kasahhide südamesse. Eelmisel sügisel algatati Dariga Nazarbajeva eestvõttel ühiskondlik liikumine Asar (tõlkes umbes "kõik koos"), mis rõhutab ühiskonna sotsiaalset ühisosa ja üheskoos tegutsemist. Televisioonis on käinud hästi ettevalmistatud ning väga kulukas reklaamikampaania selle liikumise toetuseks. Partei ideoloogiliseks programmiks on viia praeguse presidendi algatusel ellu mõni aasta tagasi välja töötatud strateegiline dokument "Kasahstan 2030", mis rõhutab eelkõige majandusarengut, ent käsitleb ka sotsiaal- ja haridusküsimusi. Kõike seda arvesse võttes pole välistatud, et 2010.

aasta paiku läheb võim vabadel valimistel täiesti seaduslikus korras isalt tütrele.

Mida Sorosi fond Kasahstanis teeb?

Sorosi fond püüab Kasahstanis anda panuse demokraatia edendamisse. Hariduse poole pealt alustas fond 2000. a suurt programmi "Hariduspoliitika – dialoog ühiskonnas". Sealt edasi on fookuses uus õppekava. 2001. a alguses küsis president Nazarbajev õpetajate kongressil, kas Kasahstan ei peaks minema 11-klassiliselt keskkoolilt üle 12-klassilisele. Hakati üleminekut ette valmistama. Tollane peaminister, kes on hariduselt õpetaja, pöördus Kasahstani Sorosi fondi poole, et see osaleks koolireformi ettevalmistamisel. Nii sai minust programmi nõustaja. Arvestades poliitilist konteksti ja ülesande mastaapsust, on see tohtu väljakutse, mõnes mõttes suuremgi kui praeguse uue Kesk-Aasia Hariduskoostöö Võrgustiku nõustamine.

2001. a novembris korraldasime Kasahstanis Sorosi fondiga esimese konverentsi "Riiklik õppekava kui hariduspoliitika instrument". Esitasime seal seisukoha, et keskkooli õppeaega on mõtet pikendada ainult siis, kui see on üks osa kogu õppeprotsessi uuendamisest. Tänapäevaseks oleme korraldanud sel teemal ligi kakskümmend seminari ja konverentsi, kaasates haridusministeeriumi, oblastite haridusjuhte, ülikooli, täiendusõppeasutusi, koolide uuendusmeelseid organisatsioone, direktoreid, õpetajaid.

Oleme tõstatanud küsimusi, millele tu-

leb anda vastus, enne kui õppekava juurde minna. Mis on õppimine? Mis on kooliarendus? Mis on hariduse kvaliteet? Olen väga soovitanud taolised üldpõhimõtted kõigepealt läbi vaielda ja alles seejärel ainekavade juurde asuda. Eestis tehti see viga, et õppekava üldosa ja ainekavad valmisid samaaegselt. Tagajärg oli, et kumbki õppekava pool on omaette ooperist.

Sorosi fond ei taha pakkuda Kasahstanile valmis lahendust, seepärast oleme teinud seminare ja konverentse koostöös paljude maadega, kutsudes eksperte Austraaliast, Inglismaalt, Soomest, Rootsist, Lõuna-Aafrikast, Ungarist, Venemaalt ja mujalt. See on pingeline töö. Olen praegu Almatõ alaline elanik, sest lennukipiletite ja hotelliarvetele oleks kulunud liiga palju raha, odavam on kohapeal elada.

Kas kasahhidel ja eestlastel on õppekavast sarnaseid arusaamu?

Paiguti on mõtteviisi üllatavalt sarnane. Mõlemal pool usutakse oma haridussüsteemi headusse. Kasahstanis viidatakse väga palju sellele, et nende õpilased toovad rahvusvahelistelt aineolümpiaadidelt medaleid ja keskkoolilõpetajaid on pääsenud Ameerika mainekatesse ülikoolidesse. Samal ajal on teada, et olümpiaadimedalid lähevad valdavalt eritingimustes töötavate eliitkoolide õpilastele ja samad õpilased pääsevad ka välisülikoolidesse – kas rahvusvaheliste stipendiumide toel või perekonna kulul. Seega ei tõesta need kaks näitajat kuigi veenvalt haridussüsteemi kui terviku headust.

Nii Eestis kui Kasahstanis nähakse õppekavaküsimusi üsna ainekeskselt, eesmärk on teadusliku maailmapildi kujundamine. Tahetakse, et õppekava oleks kooskõlas teaduste süsteemiga, ühiskonna ja indiviidide arenguvajadused jäävad teisejärguliseks. Kasahstanis usutakse siiski Eestist märksa kindlamalt, et ainult teadlased teavad, kuidas haridusasjad peavad käima. Samal ajal on märgata ka liikumist ühiskonna haridusotsustusse kaasamise poole. Sorosi fondi toetatav hariduspoliitika programm püüab just sellele kaasa aidata.

Kummalegi maale pole võõras keskendumine teiste maade haridusmudelitele ja vaidlemine selle üle, missugune neist üle võtta. Omaenda haridussüs-

teemi andmete analüüs ja nendest järelduste tegemine kipub jääma tagaplaanile. Kasahhid on saanud välismaa ekspertide pimesi usaldamise valusa kogemuse. 1990. aastate teisel poolel pandi seal ligi 90% lasteaeadeid kinni. Aasia Arengupanga eksperdid väitsid, et kui süsteemis pole piisavalt raha, tuleb süsteemi kokku tõmmata. Seda Kasahstanis ka tehti, küsimata nõu teistelt ekspertidelt. Nüüd püütakse viga parandada.

Mis on Kasahstani hariduse suurim probleem?

Keskkooli õppekava on peaaegu riituaalselt akadeemiline ja kes teadusse ei püri, sellele jääb lõputunnistus suures osas formaalseks saavutuseks. Kõrgkooli lõpudiplomiga pole lugu parem. Naaberriiigi Kõrgõzstani presidendikantselei uuris väliskompaniidelt, kas nad võtaksid tööle kohaliku kõrgkooli lõpudiplomiga inimesi. Vastati, et konkreetsete tööülesannete täitjateks, kuid mitte vastutusrikastele kohtadele, mis nõuavad iseseisvat mõtlemist ja otsutamist.

Kasahstani valitsus püüab võidelda korruptsiooniga hariduses. Haridusminister on käinud välja idee teha pärast teist-kolmandat kursust ülikoolides kõigil erialadel läbi samasugune riiklik testimine, nagu on kõrgkooli pürgijatel keskkooli lõpus. Kõigis ülikoolides tuleks siis õpetada täpselt samu asju, samal ajal ja samas mahus. Eestis ja paljudes teistes maades oleks selline mõte vastuvõetamatu, sest tähendaks loobumist ülikoolide autonoomiast. Riiklikust testimisest veel nii palju, et viimastel aastatel on Kasahstanis teinud keskkooli lõpus riikliku testi ainult need, kes soovivad astuda ülikoolis riigi finantseeritud kohtadele. Sellest aastast peavad selle tegema ka teised ülikooli astujad. Arutluse all on lõputesti kehtestamine kõigile keskkoolilõpetajatele.

Kas Kasahstan on endiselt kosmoseriik?

Jah, Kasahstanis asub Baikonuri kosmodroom ja see on omamoodi sümbolise tähendusega ka haridusaruteluks. Kas haridussüsteem peaks tootma tippfüüsikuid või andma ka n-ö keskpärastele korraliku ettevalmistuse iseseisvaks eluks – see on praegu ehk Kasahstani hariduse kõige suurem vaidlusküsimus.

On momente, mil püüeldakse selgelt nn tippfüüsikute suunas. Näiteks sätestab Kasahstani haridusseadus ühe koolitüübina eliitkoolid, kus õpetatakse andekaid – nii on seaduses öeldud. Samas pole mul õnnestunud välja selgitada, mis kriteeriumide alusel andekaid lapsi eliitkooli võetakse. Kuna andekuse kontseptsioon seaduses puudub, on isa rahakott ande kõige kindlam mõõdupuu.

Kasahstanis on sõna “eliit” läbinisti positiivse tähendusega. Eliitkool tähendab siin nüüdisaegset, paremat kooli. Ka moodsaid ehitusfirmasid nimetatakse eliitfirmadeks. Paraku pole eliitkoolide puhul tegemist ainult sõnamänguga nagu ehitusfirma puhul, vaid tugeva sotsiaalse kihistamisega.

Kuidas lähevad haridusreformid teistes Kesk-Aasia maades?

Türkmenistani hariduse kohta on raske midagi öelda, sest sellelt maalt puuduvad rahvusvahelistes andmebaasides isegi majanduse kohta vähegi usaldusväärsed andmed, rääkimata haridusest. Samal ajal areneb Türkmenistan Kesk-Aasias kõige kurioossemalt. Riigi president Saparmurad Nijazov on võtnud endale uueks nimeks Serdar Turkmenbaši – kõigi turkmeenide isa. Ta on kirjutanud raamatu “Ruhnama”, mis on sisuliselt turkmeeni rahva eetikakoodeks, ja asutanud selle uurimiseks terve akadeemia. Ta on nimetanud ümber nädalapäevade ja kuude nimetused, pannud kinni balletiteatri, sest balletti ei vastavat turkmeenide rahvustraditsioonidele, ja teinud muid ennekuulmatuid uuendusi.

Tsõngõz Ajtmatovi kodumaa Kõrgõzstan on väga kaunis – kõrged mäed, puhas õhk, arukad inimesed. Haridusreformi teemal on seal rohkesti kaasamõtlejaid, kõrgete ametiisikuteni välja. Kuid Kõrgõzstanil pole sellist poliitilist otsustavust nagu Kasahstanil. Peetakse seminare, pakutakse häid mõtteid, kuid reforme pole näha.

Kõrgõzstanil ei ole rikkalikke maavarasid nagu Kasahstanil, kuid pole olemas valitsust, kellel raha üldse ei ole. Küsimus on ikkagi selles, kuhu raha läheb, kas pompöössetele ehitusprogrammidele, mis aitavad valimisteks soodsat pinda luua, või inimlike tingimuste loomisele külakoolides. Kõrgõzstani koolide suurim probleem on just elementaarsete tingimuste puudumine külakoolides.

Usbekistan olevat nii rikas, et ehitavat kutsekoole lausa marmorist?

Usbekistan on tunduvalt autokraatlikum maa kui Kasahstan. Mida president Islam Karimov otsustab, seda tehakse. Näiteks mindi üleöö kirillitsalt ladina tähestikule. Suur osa Usbekistani rahvastikut ei olnud seetõttu mõnda aega võimaline ajalehtedest lugema, mis riigis toimub.

Teine näide Karimovi autokraatlikest otsustest on, et Usbekistanis tohib pärast 9-klassilist põhikooli pääseda akadeemilisse keskkooli ja sealt ülikooli ainult 10% noortest. Ülejäänud 90% peab minema kutsekoolidesse. Siit kuuludused fantastilistest summadest, mida Usbekistan suunavat kutsekoolide arengusse. Üksikud näidiskutsekoolid on valmis ja Kasahstanist on käidud neid vaatamas – seda tean siinsest ajakirjandusest. Kuid programmi tegelikkus mõju ei määra üksikud uusehitised, vaid põhimõte 90:10. See jätab suurema osa noortest tulevikus kindlasse sotsiaalsesse “kasti”. Karta on, et juba lähiajal tekitab selline lähenemine soovimatuid sotsiaalseid stsenaariume.

Nõukogude ajal oli Tadžikistan Kesk-Aasia kõige vaesem liiduvabariik.

Tundub, et on praegugi. Õpetaja palk on seal umbes 4 dollarit kuus. Samas kulub kuu toidukorvile ca 12 dollarit. Õpetaja annab oma tunnid kuidagi ära ja teeb lisaks muid töid, et oma pere toitmiseks vajalik raha kokku saada. Viljakat maad on Tadžikistanis äärmiselt vähe, mistõttu õpetajal ei ole sageli võimalik endale ise küllaldaselt kartulit ja kapsast kasvatada, nagu tegid väikspalgalised eesti koolmeistrid paarsada aastat tagasi. Samas on Tadžikistani haridusjuhid õpihimulised ja osalevad rahvusvahelistes projektides. Üks sellistest on ka Kesk-Aasia Hariduskoostöö Võrgustik, mille väljakujundamisel olen põhikonsultant. Minuga koos töötab Mart Laanpere Tallinna Pedagogikaülikoolist, kes nõustus hakkama infotehnoloogia konsultandiks.

Kirja pani Raivo Juurak